

БЪЛГАРИСТИКАТА В БЪРНО – ЛЕБЕДОВА ПЕСЕН ИЛИ НОВО НАЧАЛО?

Елена КРЕЙЧОВА, Павел КРЕЙЧИ

Масариков университет, Бърно, Чехия

E-mail: ekrejsova@phil.muni.cz, pkrejci@phil.muni.cz

BULGARIAN STUDIES IN BRNO – A SWAN SONG, OR A NEW BEGINNING?

Elena KREYCHOVA, Pavel KREYCHI

Масариков университет, Бърно, Чехия

E-mail: ekrejsova@phil.muni.cz, pkrejci@phil.muni.cz

ABSTRACT: The text discusses the issue of university teaching of Bulgarian studies in the context of the issue of university teaching of South Slavic languages at Masaryk University in Brno, Czechia. The text presents the traditions and the contemporary situation in teaching Bulgarian language at Faculty of Arts in Brno – it is taught at Bulgarian philology and also at Balkan studies in the traditional discourse of teaching the so called small European languages. Bulgarian languages is also studied as a freely-chosen subject within two or four semesters offered to all university students. The Bulgarian philology in Brno was able to protect its right to exist and was not closed despite the lack of official institutional support from the Bulgarian state (i.e. without official lecturer) until 2019. For almost three decades the only place in Czechia, where Bulgarian philology was studied as a separate specialty, used to be the department of Slavistics at Masaryk University. In our paper though we reflect the new requirements on teaching Bulgarian in foreign universities in the new millenium, the difficulties that we met in the last two decades. The text is also an attempt to answer the question of what the new structure of Bulgarian philology degree programs, which will be offered since 2019 will bring to students and university teachers.

KEYWORDS: Bulgarian studies, Bulgarian language, teaching Bulgarian at foreign universities.

Българският език е свързан с Масариковия университет в град Бърно практически от самото основаване на университета – по-точно от есента на 1921 година, когато славянският семинар започва своята дейност¹. В периода между двете световни войни изследователите се насочват главно към сравнителното славянско езиковедие, тук можем да посочим например Вацлав Вондрак или Бохуслав Хавранек. Обучението по български език като първа и втора специалност в програмата на бърненската славистика се появява за първи път през 1951 година във връзка с разделянето на славянския семинар на три части и с основаването на катедрата по славистика, която от 1956 година се разширява и преименува на катедра по славянски филологии и сравнително индоевропейско езиковедие. Упражненията по практически български език и лекциите по нормативна граматика се водят от Йозеф Кабърда. След неговата смърт през 1968 година лекциите се водят от Радослав Вечерка, който добавя към учебната програма и преглед на развоя на българския език. Езиковият семинар се води от Ярослав Бауер. Лекторатът преди 1990 година е бил воден и от Любомир Георгиев, Иван Доровски, Владимир Шаур, Илюша Сирова, Ивана Сръбкова, Ана Терзиева-Матоушкова, Наташа Раева и Иван Раев. До 1995 година обучението по български език протича в рамките на кабинета по балканистика и унгаристика, който е основан към катедрата по история на Централна, Югоизточна и Източна Европа. В средата на 90-те години обучението по български език започва да се осъществява в новоосновената катедра по славистика, по-точно в нейната секция по южнославянски филологии и балканистика (Krejčí, 2011, s. 263, Krejčová, Krejčí, 2017, s. 43–52)

От края на 60-те години до 1994 година приемът за българска филология е веднъж на пет години, а то в комбинация със следване на русистика или бохемистика. Чак след организационната промяна чрез включването на специалността в рамките на славистиката, българистиката започва да има прием по-често, и то най-вече след като и Масариковият университет премина към новия бакалавърско-магистърски модел (съгласно Болонския процес

¹ Единственото място в Чехия, където българската филология се изучаваше като отделна специалност до 2017 г., беше именно Катедрата по славистика в Масариковия университет.

от академичната 2002/2003 година)². Новата бакалавърско-магистърска програма „Български език и литература“ прие студенти вече единадесет пъти (2002, 2004, 2006 и 2009 г., а от 2011 г. до 2017 г. прием има всяка година). Иван Раев в рамките на българистичните предмети води лекции по нормативна граматика и други теоретични езиковедски дисциплини, диалектология и история на българския език. След неговото пенсиониране през 2001 г. обучението по тези предмети постепенно се поема от Павел Крейчи, много от които в настоящия момент са с концепция на обучение в сравнителен аспект – най-вече в съпоставка с други южнославянски езици и с чешки. Лекторатът през 90-те години на миналия век се води от И. Раев, който след пенсионирането си продължава да работи известно време на хонорар, след това от Е. Крейчова, която също е носител на езика, спорадично и от П. Крейчи. В рамките на лектората, във връзка с увеличаване обем на часовете и дисциплините през последното десетилетие, в преподаването се включват и някои докторантки на катедрата по специалност „Палеославистика и славянски езици“, като един от техните приноси се състои и напр. в това, че към свободноизбираемия курс по български като втори славянски език за първи път от всички славистични дисциплини беше създадена e-learning основа за преподаване.

Изследователски интерес към българския език през десетилетията след Втората световна война проявяват Йозеф Бауер, Владимир Шаур и Радослав Вечерка. В периода след 1990 г. от по-младото поколение бърненски лингвисти като българисти се профилират най-вече Павел Крейчи и Елена Крейчова.

Началото на литературоведската българистика във Философския факултет през 20-те и 30-те години на миналия век е свързано с дейността на Сергей Вилински и Франк Волман. След Втората световна война история на българската литература и сравнително славянско литературознание в рамките на учебните програми в тогавашната Катедра по славистика преподава Иржи Кристинек. От 60-те години Иван Доровски води семинар за съвременната българска литература, който, след излизането на Иржи Кристинек в пенсия (1978), води лекции и упражнения по българска литература до 2003 г. След него лекционният курс се води от Вацлав Щепанек, за кратък период и от Михал Пшибилски, Мирослав Коуба и Якуб Микулецки.

На българската история чак до смъртта си се посвещава Ян Кабърда. В разработваната тематика за т. нар. *Източен въпрос* във своите своите изследвания специално внимание на българската проблематика обръща и Йозеф Колейка. От края 60-те години на ХХ век в рамките на българистиката лекциите по българска история се водят от Иван Доровски. След включването на българистиката към нововъзникналата Катедра по славистика за кратък период история на България се преподава и от Иван Раев, след 2003 г. до днес от Вацлав Щепанек, но в рамките на по-комплексните дисциплини, разглеждащи историята на южнославянските народи, съответно историята на Балканския полуостров.

Структурата и насочеността на българистиката до 2017 г. отговаря на съвременните тенденции на обучението по южнославянски и други т. нар. „малки филологии“ в Чехия и чужбина. Учебното съдържание отразява най-новите познания в областта на българската и чуждестранната българистика.

С цел повишаване на атрактивността на обучението, програмата на специалността „Български език и литература“, съществуваща като самостоятелна специалност до 2017 г. във Философския факултет, представя българистични изследвания с широка концепция. Разбира се, те са на филологическа основа, в чиято рамка основната насоченост е овладяването на практически познания по езика, запознаване с писмената и литературна традиция и придобиване на способност за прилагане на лингвистичната или литературоведската методология върху конкретния филологически материал. Това традиционно ядро при филологическите специалности съзнателно обаче е допълнено със значителен по обем лекции за културните, историческите, политическите и обществени реалии. Голяма част от изучаваната материя се разглежда в южнославянски, балкански или европейски контекст. Тази комплексна концепция на българистиката е мотивирана и от стремежа за разширяване на възможностите за бъдеща професионална реализация на абсолвентите, и то не само в „традиционните“ сфери, напр. в областта на превода или педагогиката, но също така и в медиите, културата, туризма или бизнеса.

Бакалавърската степен на специалността е насочена към активно усвояване на българския език, към теоретично и практическо овладяване на граматичната структура на съвременния български език, към получаване на солидни познания за българската литература и култура в балкански и европейски контекст и запознаване с историческо-културните специфики на развитието на българските територии и влиянието им върху формирането на модерната българска идентичност. По време на следването студентите също така усвояват терминологията

² От 2003 до 2019 година български език се изучава задължително и в рамките на специалността балканистика. Освен това обучение по български език традиционно се предлага като двусеместриален факултативен курс за студенти от други специалности, най-вече от другите славянски филологии.

и основните методи на лингвистиката и литературознанието. Абсолвентът е специалист по български език, литература, култура и реалии.

Целта на следващата, магистърската степен по българистика е задълбочаване на знанията и уменията, получени в рамките на бакалавърската програма, развиване на специализираните компетенции и умения за самостоятелна изследователска работа и ситуиране на специалността в по-широк славистичен, южнославянски и балканистичен контекст. Студентите усъвършенстват своите практически познания по български език и се запознават детайлно с неговата лексикология, стилистика, диалектология и историческо развитие. Също така задълбочават своите познания по литературоведска методология и в процеса на обучение по българска литература, в областта на чешко-българските културни и политически взаимоотношения в миналото и настоящето. Палитрата от предмети в Катедрата по славистика, които допълват задължителните българистични предмети, дават възможност за получаването на по-широко славистично образование. Именно благодарение на изучаването на български език и литература и историческо-културното развитие на фона на южнославянския и балканистичен дискурс, абсолвентът получава и по-комплексното славистично и балканистично образование.

Въз основа на казаното можем да обобщим, че българистиката в Бърно до 2017 година представлява комплексно филологическо и т. нар. ареално образование, подходящо за реализация както в педагогическата и научната област, така и за творческа работа в културни институции, в сферата на туризма, журналистиката, в областта на превода или експертната дейност.

Структурата на задължителните предмети в бакалавърската степен се състои от четири главни линии:

1. Линия на курсовете по практически език, в които през първите четири семестъра има шест часа седмично практически български, през петия и шестия семестър часовете са четири седмично; курсът се води от квалифициран лектор – носител на езика, което смятаме за необходима предпоставка за качествената езикова подготовка на нашите студенти. Едновременно с това се предполага, че всеки студент по специалност Българска филология поне веднъж в рамките на своето обучение ще замине на стаж в България (най-малко за един месец). Големият брой часове най-вече през първите две години е необходим поради факта, че при новоприетите студенти не предполагаме никакви въстпителни познания по български език. Затова курсът по практически език започва „от нулата“.

2. Линия главно на синхронно насочени теоретични езиковедски дисциплини, които започват с *Увод в езикознанието* (общ предмет за всички студенти от славистичните специалности), продължава с *Фонетика и фонология на южнославянските езици* (предмет, предназначен за студентите от всички южнославянски филологии) и приключва с двусеместриален курс *Нормативна граматика на българския език* (в който студентите се запознават с основите на морфологията, словообразуването и синтаксиса на българския език); в тази категория можем да включим и предмета *Увод в изучаването на славянските езици*, представящ периода от разпадането на праславянски до най-старите фази в развоя на отделните славянски езици;

3. Линия на литературноисторически и литературоведски предмети, която започва с *Увод в литературознанието* (общ предмет за всички студенти от славистичните специалности) и продължава с трисеместриална дисциплина, посветена на развитието на българската литература от нейното начало до XX век;

4. Културно-историческа линия, която включва два семестъра с два предмета с културно-историческа насоченост – *История и култура на православните южнославянски народи до 1914 г.* (т. е. предмет, където старата и по-новата история на България се разглежда в контекста на историята на останалите южнославянски народи) и *История на Югославия и България през XX век* (т. е. предмет, в който най-новата история на България е включена в мозайката на историята на южнославянските държави в периода 1918–1991 г.) – и предмет *Съвременна България*, който се концентрира главно върху политическите, икономическите, обществените и културните реалии на съвременна България.

Структурата на задължителните предмети в магистърската програма включва аналогично четири главни линии:

1. Линия от курсове по практически език, които в тази фаза са базирани на знанията, усвоени в бакалавърската степен – през първия семестър четири часа, а от следващия семестър два часа седмично, като езиковите курсове отново се водят от квалифициран лектор – носител на езика. Отново се предполага, че всеки студент българист ще бъде поне на едномесечен стаж в България;

2. Линия на диахронно насочени езиковедски дисциплини, представена от два предмета – *Старобългарски език* и *Преглед на развоя на южнославянските книжовни езици*, в рамките на който студентите се запознават и с историята на стандартизацията на днешния български книжовен език;

3. Линия литературоведски предмети, представена от един предмет – *Съвременна българска литература*;

4. Линия нефилологически предмети, която също е представена само от един предмет, а именно *Източният въпрос*.

По време на цялото съществуване на специалността „Българска филология“ обучението винаги е било обогатявано и със занятия с гостуващи преподаватели от България и българисти от други държави, като в настоящия момент най-интензивно се използва европейската програма за преподавателска мобилност „Еразъм“. Чешките българисти и студентите по тази специалност редовно сътрудничат с различни субекти от обществения живот, напр. с издателство „Ветърне млини“ (авторски четения и представяния на книги от български писатели), с организаторите на бърненския кинофестивал „Синема мунди“, с Българския културен институт в Прага. Не на последно място, българистичната секция на Семинара по южнославянски филологии и балканистика организира собствени събития (беседи, среща с български творци и преводачи, семинар по български народни танци и мн. др.). Гостуването на чуждестранните специалисти значително обогатява не само българистиката, но и тясно свързаната с нея специалност „Балканистика“, тъй като те са силно взаимно обвързани.

Студентите българисти имат възможност за стажове с практическа насоченост както в Чехия (напр. в държавните институции и техните международни и (или) културни отдели, сдружения с идеална цел, занимаващи се напр. с проблематиката на бежанците, туристически агенции или търговски фирми, преводачески агенции и др.), така и в България (в Чешкия център в София, Посолството на Чехия в София, бохемистичните академични центрове и др. под.). Връзките с тези организации се поддържат най-вече от дългогодишните лични контакти на бърненските българисти с техните колеги както в Чехия, така и в България, но в много случаи и студентите успяват да създадат нови контакти благодарение на своята инициативност.

От академичната 2019–2020 г. обаче българската филология вече престава да съществува като самостоятелна специалност и преподаването на български език ще бъде съсредоточено единствено в рамките на новосъздадената бакалавърска програма „Южнославянски и балкански изследвания“. Тази програма възниква чрез обединяване на петте южнославянски филологии, преподавани до този момент в Масариковия университет (българска, словенска, хърватска, сръбска и македонска) и специалността „Балканистика“, която не е филология, а спада към т. нар. ареални изследвания.

Тази учебна програма се състои от два взаимно обвързани основни компонента (както се вижда и от самото име на програмата), като, на първо място, трябва да посочим, т. нар. *южнославянски изследвания* – ядрото на тази част от програмата представлява изучаването на южнославянските езици (главно български, хърватски и сръбски, в ограничена степен словенски и македонски), а също така и литературата, културата, историята и съвременността на южнославянските държави (България, Словения, Хърватия, Босна и Херцеговина, Сърбия, Черна гора, Македония). Другият компонент са т. нар. *балкански изследвания* – в духа на традицията на бърненската балканистика изследванията на южнославянския топос, който се намира на Балканския полуостров и граничи с Централна Европа и Средиземноморието, са представени в по-широк (т. е. и неславянски) балкански контекст. В учебната програма това се проявява чрез включването на много курсове за историята и съвременността, културата и етнологията на Югоизточна Европа като цяло, т. е. включително територията на днешна Албания, Косово, Гърция и отчасти Турция, Кипър, Румъния и Молдова.

Логично е да ни бъде зададен въпросът защо вече българска филология не съществува като самостоятелна специалност в нашия университет. Това стана в резултат от решение на ръководството на Катедрата по славистика, мотивирано от факта, че кандидатите за специалност „Българска филология“ (но и за другите южнославянски филологии) трайно и драстично намаляха през последните години. Именно поради това беше решено южнославянските филологии да не съществуват повече като самостоятелни специалности, а да бъдат обединени в една бакалавърска програма с общ южнославянски и/или балканистичен характер. При създаването на новата програма (първият прием на студенти ще се състои през 2019 г.) ние, преподавателите, се постаряхме да запазим най-доброто от досегашните специалности, т. е.

възможността да се усвои един или повече южнославянски език (включително български) и литература в контекста на досегашните балкански ареални изследвания в нашия университет. Същевременно се опитахме да поднесем една иновирана програма, която залага повече на компаративните изследвания, а също така включихме нови лекционни курсове от областта на социолингвистиката, (поп)културата и антропологията. Как ще изглежда преподаването на български език в новата програма „Южнославянски и балкански изследвания“? В рамките на програмата ще има т. нар. специализации, като една от тях ще бъде „Български език“. Студентите, които изберат тази специализация в рамките на своята специалност, ще продължат да изучават български език със същия хорариум, като в българска филология до 2017 г. Засега обаче не е ясно кога и дали тази специализация ще бъде предложена на студентите (причините за това отлагане са преди всичко персонални). Друга възможност за изучаване на български език в рамките на новата програма „Южнославянски и балкански изследвания“ е като втора специалност, („Южнославянските и балкански изследвания“ представляват първа специалност, а кандидат-студентът си избира като втора специалност профил „Български език“). Абсолвентът на тази специалност ще бъде специалист с по-широко културно-историческо образование, който ще ползва български, но няма да го знае на такова ниво, че да може да бъде напр. преводач, т.е. нивото на неговия български език ще се доближава до ниво А2 (ниво, което постигат обикновено студентите на 4-семестриалните факултативни курсове по български език като втори славянски език).

Дали това е правилното решение, е трудно да се каже, бъдещето ще покаже. На пръв поглед е очевидно отдръпването от филологията като такава. Това не беше наше, на преподавателите, решение. Ние нямахме избор, тъй като интересът към южнославянските филологии намаляваше в дългосрочна перспектива и сега студентите в курсовете ни са единици. Тревожен факт, който не дискутираме гласно, е и качеството на нашите студенти. Можем да опишем ситуацията така: ако наистина държим на качеството на нашето университетско образование в специалностите, насочени към южнославянските езици, вкл. и български, ние много лесно можем да останем без студенти. Системата ни принуждава да подкрепяме бройката, а не качеството. Но не губим надеждата, че и благодарение на новата програма може би ще повишим интереса на кандидатите към нашите специалности.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Krejčí, P. (2011)** Problematika výuky jihoslovanských jazyků na Filozofické fakultě MU v Brně. – In: Pavel Krejčí, Elena Krejčová, Michal Przybylski (eds.): *Výuka jihoslovanských jazyků v dnešní Evropě*. Brno: Porta Balkanica, с. 262–270.
- Krejčová, E., P.Krejčí (2017)** Quo vadis, philologia? Česká asociace slavistů: Tribun EU, Brno 2017.